

על הטרוגניות דתית במשפחה

במאמר זה אבקש לדון בזוגיות ובהקמת בית בישראל כאשר בני הזוג אינם ברמה דתית זהה או שאינם חיים בסגנון דתי זהה¹. באופן ממוקד יותר אתייחס למקרים שבהם בת הזוג נחשבת לבעלת רמה דתית גבוהה יותר מזו של בן זוגה. בחלק הראשון אתייחס לדברים שהתפרסמו בעניין זה, ובחלק השני אציע את נקודת המבט שלי בנושא².

מסגרת הדברים: דבריי נסובים על בחורים ובחורות המגדירים עצמם דתיים, מנהלים אורח חיים דתי וחשים מחויבות לתורה ולמצוות, כך שהשוניות הדתית שבה נדון היא בעיקרה שונות בין "דתיים", "תורניים" ו"תורניים מאוד" כמו גם שונות בסגנון דתי. שונויות אלה נדמות לעתים בקרב בני ובנות המגזר כסוגיה קריטית הבונה או הורסת, חלילה, את הקשרים בין בני זוג פוטנציאליים³.

אפתח בהתנצלות. עצם הניסיון לפסוק מיהו דתי יותר ומיהו דתי פחות בעייתי משהו. אמנם התורה מפרטת את העונשים על אי קיום מצוות לא תעשה, ומשכך אפשר לנסות לדרג איזו עבירה חמורה יותר, אך על רוב מצוות העשה, לא נודע לנו שכן הדיפרנציאלי, כפי שנאמר בפרקי אבות, "הווי זהיר במצווה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכן של מצוות"⁴. משכך,

¹ הבדלים בסגנון דתי יכולים לבוא לידי ביטוי במקרה בו בחור חסידי-רגשי נשוי לבחורה שכלתנית-למדנית. הבדלים ברמה הדתית יכולים לבוא לידי ביטוי ברמת דקדוק שונה בטיב כשרות האוכל, בלבוש, בכמות הזמן המנותבת לקביעת עיתים לתורה, ועוד.

² מאמר זה מאיר את הסוגיא בעיקר מן ההיבט העקרוני. עם זאת, חשוב לתת את הדעת להיבטים היישומיים של הנושא, בעיקר ברמה הרגשית. כגון: (א) כיצד לסייע לצד ה"יותר דתי" בזוגיות הטרוגנית לכבד את בן זוגו, שאינו מקפיד כמותו בקיום מצוות? והרי הכבוד ההדדי הוא התשתית של זוגיות בריאה (ב) כיצד ניתן להתמודד עם הפגיעה בתדמיתה של בת הזוג ה"יותר דתיה" בחברה בה היא חיה לאור התנהגותו הדתית השונה, לעתים באופן בולט, של אשה? (ג) כיצד ניתן להתמודד עם תחושת הקנאה של ה"תורנית מאד" כשהיא רואה את בני הזוג של חברותיה עוסקים בלימוד תורה?? (ד) כיצד ניתן להתמודד עם "תחושת החמצה" העלולה לעלות בקרב מי שבחר בזוגיות הטרוגנית מתוך עירוב שיקולים של "אין ברירה"?

אשמח אם מאמרי זה יהווה פתח לכתיבת מאמרים נוספים בסוגיה **שיתמקדו בן הרגשי** של ניהול זוגיות הטרוגנית, ויתרמו לפיתוח הדרכה זוגית המתאימה לזוגות הטרוגניים, בייחוד במקרים בהם בת הזוג היא ה"תורנית מאד" בעוד בן הזוג אינו מוגדר ככזה.

³ יש בני זוג שהחיים לצד אדם בעל סגנון דתי הנבדל משלהם קלים יותר בעבורם מאשר נישואין עם אדם שהאינטנסיביות או ה"רמה" הדתית שלו פחותות. במקרה הראשון אין הכרח להתמודד עם שאלת ההיררכיה בין רמות הדתיות השונות, אלא יש יותר מקום לענווה ולהכרה כי "אלו ואלו דברי א-להים חיים".

⁴ אבות פ"ב מ"א.

אני מקדימה ומציינת כי כל ההגדרות שיובאו להלן הן רק לפי המדד החברתי, שיש בו ממד מוחצן ולעתים אף שגוי ומטעה.⁵

א. הטרוגניות דתית בזוגיות היררכית

אחד הטורים בעלון "מעייני הישועה" עסק בסוגיית הפער הדתי בין בחורות לבחורים. הכותבת, הרבנית טל רחמני, דיווחה על סקר שנערך בקרב סטודנטיות וסטודנטים דתיים באוניברסיטת בר-אילן, שהשווה את רמת הדתיות ביניהם. לפי הסקר, שיעור הסטודנטיות המגדירות את עצמן כ"דתיות מאוד" גבוה משיעור הסטודנטים שהגדירו עצמם ככאלה. כידוע, בחורות רבות במגזר נוטות שלא להינשא לבחורים "דתיים פחות", וזו אחת מהסיבות שהן נותרות ברווקותן. לשם פתרון המצוקה המגזרית כותבת הרבנית:

מה המסקנה המתבקשת אם בכל זאת אנו רוצים שיקומו הרבה משפחות? הניסוח המייאש יגיד: "תהיינה בנות שתצטרכנה להתפשר". הניסוח המאמין יגיד: "יש בדור שלנו תפקיד מיוחד לנשים". תהיינה בנות שתצטרכנה להיות (לפחות בתחילת הדרך) ראש המשפחה מבחינת הדאגה לחיי התורה. הרי ברור שנתנית תפקיד זה לנשים אינה מתוך זלזול בהן, אלא הכרה בכוחן! גם ברור שמעבר לבחירה האישית בבן הזוג, יש כאן מהלך מן שמיא לדור של גאולה!⁶

צמד המלים "ראש המשפחה" המופיע בציטוט לעיל מרמז על תפיסה הטוענת כי אדם אחד בלבד אמור להנהיג את המערכת המשפחתית, ומדברי הרבנית עולה כי מומלץ שאותו אדם יהיה האישה. אולם, כיוון שהאישה היא "פחות דתי", שרביט ההנהגה הרוחנית עובר לאשה, והיא אמורה להנהיג לבדה את הבית בכל הנוגע ל"חיי תורה". הרבנית רחמני מוכנה לוותר על מודל הזוגיות הקלאסית, שבה האישה היא ראש המשפחה, כדי שיקומו משפחות נוספות בישראל, אולם נראה כי היא מעדיפה שמודל זה, שבו האישה מנהיגה את חיי התורה בבית, יהיה זמני בלבד.

מדבריה עולה כי זוגיות היררכית, שבה האישה עומד בראש המערכת המשפחתית, אינה עניין קריטי לנישואים, לפחות לא בראשיתם, וניתן לוותר על תפקידו המסורתי של האישה עד שהוא עצמו "ייתיישר", יקיים חיים "דתיים יותר" ובכך יהיה מתואם עם אשתו.

עוד עולה מדברי הרבנית כי יש רווקות החוות את מסירת שרביט ההנהגה הרוחנית בבית לידיהן כביטוי של זלזול בהן, מתוך תחושה שנישואים עם בחור "פחות דתי" מהן אינם משקפים את רמתן הדתית או את עומקן הדתי. על כך עונה הרבנית רחמני כי נישואיהן של אותן בחורות עם מישהו "פחות דתי מהן" אינם מפחיתים מכבודן, כי אם להפך, מוכיחים את כוחן להוביל את המערכת המשפחתית כמשפחה עובדת ה'.

העברת שרביט הנהגת הבית מידי האישה לידיה של האישה נתמכת אף בנימוקים גאוליים ובחיזוק בנות הזוג על ידי מעין ערבות של הקב"ה, המחזק את בחירתן עקב תנאי החיים המיוחדים של

⁵ ר' הרב יובל שרלו, תורת ארץ ישראל לאור משנת הרא"ה, חיספין תשנ"ח, עמ' 176-177. אין בידינו מידע אם "כללי המשחק" התורניים, המדרגים את דתיות חברי הקהילה לפי מדדים כמו לבוש, קביעת עתים לתורה וכו', הם המדדים הקריטיים (אמנם יש לנו שלוש מצוות המצויות בקטגוריה עליונה של "ייהרג ובל יעבור", אך למרבה השמחה שלוש אלו אינן מצוות במרחב המפריד בין ה"דתי", ה"תורני" וה"תורני מאוד").

⁶ גיליון פרשת תולדות, כ"ט במרחשון תשס"ז.

זמן הגאולה, שבו נועד לנשים תפקיד מרכזי. מכאן שהבחירה בבן הזוג אינה רק עניין פרטי, אלא היא חלק ממהלך כללי של זמן הגאולה.

שתי הנחות מובלעות בדבריה של הרבנית רחמני: האחת, כי זוגיות אידיאלית היא זוגיות אקסקלוסיבית, שבה מלכתחילה רק אדם אחד אמור לנהל את ענייני הרוחניים של הבית, והשנייה, כי אותו מנהיג אמור מלכתחילה להיות דווקא האיש ולא האשה. ההנחות הללו משמעותיות בשיח המתנהל כיום בחברה הדתית-ציונית. כך למשל, כותב הרב אליקים לבנון באשר ליחידאיות מנהל/ת הבית:

מצב תקין בבית הוא מצב שיש בו ראש משפחה. ראש המשפחה לא חותך דברים לבד ועל פיו יישק דבר, אלא שהוא המוביל והוא דואג לצדדים הערכיים והטכניים בבית, חלקם באמצעות בן הזוג שלו, חלקם באמצעות הילדים, אבל הוא זה שמפעיל נכון את כולם. הוא נותן את המשמעות הפנימית של הבית והמשפחה. לעתים אני נתקל במצב שבו ראש המשפחה – בדרך כלל הבעל – פשוט איננו מוביל?⁷

מדברי הרב לבנון עולה כי בת הזוג עשויה להיות מי שתנהיג את הבית, אף שהרושם הכללי הוא כי הרב מעדיף את האיש בתפקיד מנהיגותי זה, המתפרש הן על ענייני החומר והן על ענייני הרוח. כך או כך, מבנה המשפחה המומלץ, לפי הרב לבנון, אינו אמור להכיל את שני בני זוג בתפקיד מנהיגי הבית.

בנוגע להנחה השנייה, על עדיפות הגבר בהנהגה הרוחנית של הבית, נשמעים לעתים קולות מוקצנים משהו, שכמעט אינם מאפשרים לבת הזוג עמידה עצמאית מול הקב"ה. כך למשל מעידה אחת מבוגרות מדרשת ראשית (ביישוב מעון) על מיקומה הדתי בביתה:

מהרגע שמצאתי את מקומי כאשה – הבעל הוא הצינור של הקודש, אז ישנה אפשרות לגעת בקודש בלי פחד. יש עוגן נפשי לחזור אליי.⁸

היעדר עמידה עצמאית זו ביחס לקב"ה, כמו גם העמדת האיש כמתווך בין האשה לקב"ה, אינם נובעים מנימוק אישיותי פרטי של אותה בוגרת, אלא הם חלק מטעון דתי אידיאולוגי, המבנה את בן הזוג כאיש הקשר הראשוני לקב"ה, בעוד האשה מוזמנת ליהנות מפירות הקשר הזה. אמנם עמדה זו אינה רווחת בשיח של הציונות הדתית, אך היא קיימת, גם אם מנוסחת לעתים בשפה פחות בוטחת.

בדברים הבאים אבקש להעלות זווית אחרת להתבוננות בנושא, שלפיה:

1. הנהגת הבית, על שלל היבטיה (החומרי, הרוחני, החינוכי וכו'), אמורה להיות באחריות שני בני הזוג, ללא עדיפות אפריורית של אחד מהם.
2. ההטרונגיות הדתית בין בני הזוג (הן בסגנון החיים הדתי והן ברמה הדתית) אינה בהכרח מצב של בדיעבד, אלא יכולה להיות עניין לכתחילי.⁹
3. ההטרונגיות הדתית היא דו-סטטית ויכולה להכיל אף את בן הזוג הנחשב "פחות דתי".

7 סיון רהב-מאיר וידידה מאיר, ימים כתומים, תל-אביב 2006, עמ' 19.

8 עלון בוגרות 7, תשס"ז.

9 זוגיות שוויונית שבה האיש הוא שותף לדרך ולא מנהל או מנהיג הבית, יכולה להיתמך אף בקרב אלה שאינם מחזיקים בתפיסה נוכחית של מציאות חיינו כתקופה של "אתחלתא דגאולה". כדי לקיים זוגיות שוויונית אין הכרח להזדקק לטיעונים היסטוריוציסטיים אלה.

ב. אקסקלוסיביות ההנהגה

אין כל הכרח לקשור בין הממד הרוחני של הנהגת הבית לממד החומרי שלה. גם אם נניח שיש צורך באקסקלוסיביות המנהיג או המנהיגה, היה מומלץ להבחין בין תחומי אחריות שונים; ייתכן מצב שבו בן הזוג מנהיג מבחינה רוחנית ובת הזוג תנהיג מבחינה חומרית, ולהפך. אין כל הכרח שאדם אחד ינהיג בכל התחומים כולם, בעוד האחר יהיה תלוי בו. על תלות האשה כותב הרש"ר הירש:

משנשתנתה היחס בין אדם לאדמה, והאיש יאכל לחם רק בזיעת אפיו, כבר נעשתה האשה תלויה בבעלה, שהוא המפרנס העיקרי. כך נתערער השוויון המקורי בין איש לבין אשה. וכך הדברים מתגלגלים דרך כלל, ורק התורה תביא גאולה ותפרוס סוכת שלום, איש ואשה ישובו לכהונתם ויעבדו את ה' כשווים.¹⁰

לדעת רש"ר הירש היעדר השוויון בין הגבר לאשה אינו מצב אידיאלי, כי אם מצב זמני; היחסים השוויוניים בין איש לאשה הם היחסים שהיו בחיים של טרום-החטא, והם היחסים שיושתתו בין בני הזוג לעתיד לבוא. מציאות הזוגיות ההיררכית לא רק שאינה נובעת מן התורה, אלא היא עומדת בסתירה למגמת פניה של התורה. ההווה ההיררכי גם אינו מובן בדברי רש"ר הירש כעונש על חטא אדם וחווה, כי אם כתוצאה טבעית והכרחית של התנאים הכלכליים שהם הם תוצר של אותו חטא, אך בזמן הגאולה התורה תביא גאולה לזוגיות ההיררכית ותקדם אותה אל עבר זוגיות שוויונית שבה "איש ואשה ישובו לכהונתם ויעבדו את ה' כשווים".

גם הרב סולוביצ'יק עומד על נקודת השוויון שבין האיש לאשה בעומדם לפני הקב"ה:

שניהם נבראו בצלם א-להים, שניהם הצטרפו אל קהילת הברית בהר סיני, שניהם מחויבים לייעודנו העל-היסטורי, שניהם משתוקקים לקרבת הא-להים ומחפשים אחריו, ועם שניהם הוא מקיים דו-שיח.¹¹

מדברים אלה של הגר"ד, שתמך בלימוד תורה מוגבר לנשים, עולה כי אין כל סיבה לראות בבן הזוג מתווך בדרך אל הקודש. הגר"ד אינו מנמק מדוע נוצר המודל ההיררכי: האם יד ה' בדבר? האם מצב זה נוצר בעקבות חטא אדם וחווה? כך או כך, שני בני הזוג אמורים במידה שווה לעבוד את הקב"ה ללא תיווך של מי מהם.¹²

במאמרו על תפיסת המשפחה של ד"ר יצחק ברויאר¹³, מציין זוהר מאור כי לפי ברויאר תיקון המשפחתיות יתחולל מתוך הפסקת המוטיבציה של הגבר לשלוט בסובב אותו. אמנם ברויאר מתמקד ביחס הראוי של הגבר למשפחתו, ובכלל זה להשבת ההיבט ה"נשי" אל האיש, אך השלב הראשוני בהסרת השליטה של הגבר בסובב אותו, עוד בטרם פעולת ההכלה, הוא הסרת השליטה שלו מן האשה.¹⁴

10 בראשית ג, טז ד"ה והוא ימשול בך.

11 הגר"ד סולוביצ'יק, אדם וביתו: שש מסות על חיי המשפחה (תרגום: אביגדור שנאן), ירושלים תשס"ב, עמ' 77.

12 ואכן, משפחות צעירות רבות מתנהלות כיום על פי המודל השוויוני שבו שני בני הזוג אחראים על התנהלות הבית על שלל היבטיו. על פי מודל זה, בכל עניין בעל משמעות מתקיים דין ודברים זוגי. ר' בספרו של הרב אלישיב קנוהל, איש אשה: פרקי הדרכה לחתן ולכלה, עין צורים תשס"ה, עמ' 63-71.

13 זוהר מאור, "אליהו של ברויאר: משפחה, ביקורת תרבות ופמיניזם", שני המאורות: השוויון במשפחה ממבט יהודי חדש, אפרת תשס"ז, עמ' 137-162.

14 שם, עמ' 160.

ג. הטרוגניות דתית בזוגיות שוויונית

בעוד שבשנים עברו היה קריטריון הגיל אחיד בקרב הזוגות הנישאים, ועל פי רוב היה האיש מבוגר בכמה שנים מזוגתו, כיום נישואים בין איש הצעיר מבת זוגו אינם עניין כה חריג. גם קריטריון העדתיות הוגמש, וכיום נמצא זוגות רבים שכל אחד מהם בן לעדה אחרת. כמוהו התגמש גם הקריטריון הכלכלי, שהיה בעבר חשוב למדי, ואילו כיום ממוסמס יותר בציבור הציוני-דתי. הציבור הציוני-דתי, אם כן, הגמיש קריטריונים שהיו בעבר סטטיים ובלתי חדירים בעליל, והגיע לתובנה כי היכולת לכונן זוגיות טובה ולהקים בית נאמן בישראל אינה תלויה במידה כה רבה בגיל, בעדה או במעמד הכלכלי.

במאמר זה אבקש להציע כי במסגרת הגמשת הקריטריונים דלעיל, ראוי לשקול הגמשה של קריטריון נוסף, והוא החיפוש אחר התאמה מדויקת בכל הנוגע לרמת דתיות ו/או לסגנון דתי. אולם, עבודת ה' והחיים הרוחניים של בני הזוג הם בדרך כלל עניין משמעותי ביותר בקשר בין השניים. עבודת ה' היא הלז של החיים – ואיך ייתכן כי דווקא בו לא תהיה התאמה?

אמנם התוכן הרוחני אכן אמור להוות את לז החיים, אך לז זה הינו רחב יותר מכפי הנראה במבט ראשון והוא מורכב ואינו מונוליטי. לכל בחור ובחורה יש היררכיה מסוימת: יש פעולות שלעולם לא נסכים לשאת אצל בן/בת הזוג, ויש פעולות אותן נוכל לסבול. ראשית, על "התורנית מאד" למפות מהו הגרעין ומהי הפריפריה בעבורה¹⁵. ובמידה והחליטה היא להינשא לבחור "דתי" מומלץ לה לתור אחר המכנה המשותף הדתי לשניהם, ובו לפעול יחדיו¹⁶. ולעומת זאת, במקומות בהם אין חפיפה - לעיתים עליה לאפשר פעילות נפרדת¹⁷.

אינני מיתממת: סגנון דתי שונה והבדלים ברמת הדתיות אינם תמיד עניין נעים, מבחינת שני הצדדים. אך טבעי כי בקרב זוג הטרוגני יתגלעו "משברים" מקומיים סביב הבדלים בתפיסה הדתית או סביב ההבדלים באינטנסיביות הדתית, אך מכל משבר עשויה לצמוח תובנה כיצד בפעם הבאה מתמודדים נכון ומדויק יותר עם השונות. זוגיות איכותית ובניית בית בישראל יכולות להיות משמעותיות ונעימות גם בקרב זוגות בעלי שונות דתית ואינן מחייבות דיונים אידיאולוגיים והלכתיים סזיפיים. כל עוד מדובר בבן זוג או בת זוג שניתן להגיע עמם להבנות – אין מקום, לענ"ד, לפסול יצירת קשר רציני ומשמעותי בגלל הפער בין "דתי", "תורני" ו"תורני מאוד".

¹⁵ יש לזכור כי המיקום הפריפריאלי לא גורר זלזול בו אלא רק הגדרתו כ'לא קריטי בהקשר הזוגי.

¹⁶ כך למשל בן זוג "דתי" יכול להתנדב יחד עם אשתו "התורנית מאוד" בבית חולים באופן קבוע, ואם הם כזוג מתמידים בכך כמה שנים, הרי שזו התקדמות אדירה ביחס לטיב הקשר שהיה להם לולא ההתנדבות, וקשה לומר שהתנדבות זו אינה מקיימת זיקה כלשהי לרמתם הדתית כזוג. זוג הטרוגני זה אף יכול, למשל, לאמץ משפחה המבקשת להתגייר. ובכך הם מייצרים תהליך בעל משמעות דתית המתבסס על המכנה המשותף הדתי של השניים.

¹⁷ כל עוד הדבר מוגדר כפריפריה ולא כגרעין. כך למשל, בחור 'דתי' שאינו שומר על 'אבקת חלב עכו'ם' הנשוי ל'תורנית מאד' המקפידה על חומרה זו, יבחין בין קנייתו לבית, בהם לא יקנה הוא מוצרים המכילים אבקת חלב עכו'ם, לבין מצב בו הוא קונה דבר מאכל לעצמו, שם לא יהא הוא מחוייב לשנות מהרגלו.

כאשר כל אחד מבני הזוג מכיר בייחודיות עולמו הרוחני של בן הזוג, ובמקביל משתדל ועמל לזהות את המכנה המשותף הרוחני שבין השניים, או אז אפשר ליצור פעילות רוחנית משותפת ללא ניסיון להסתיר את ההבדלים בין בני הזוג.

נראה כי באופן פרדוקסלי, ככל שדתייתם של בני הזוג שונה ובו בזמן מוכלת על ידי שניהם, כך עוצמת החירות הדתית שכל אחד מהם חווה גוברת. על כך כותב הרב דרייפוס:

היכולת לחיות עם הזולת מחייבת ויתור מכאיב, זהו ויתור על העצמי... אבל באמת צמצום זה הינו צמצום שלא כפשוטו... האין הינו ההתחלה... אך גם הגילוי של הסופי כאין סופי¹⁸.

אך האם רווקים ורווקות בחברה שלנו מסכימים לוותר על העצמי שלהם? והאם הם רואים בחירות האישית והדתית עניין משמעותי? או שמא מעדיפים הם את המוכר והדומה, גם במחיר נטילת הסיכון שיישארו ברווקותם? ובני זוג שבכל זאת בחרו בדרך חיים של דתיות הטרוגנית, כיצד עליהם להתייחס להבדלי הדתיות ביניהם? האם עליהם לנסות ולצמצם?

אני סבורה כי לא מומלץ לעמול באופן מודע לצמצום שונות זו, שהרי באופן טבעי אם שני בני הזוג לא ינקטו לחמנות וינסו להצדיק מדי יום זה בפני זה את עמדתם – סביר להניח כי ההבדלים והפערים ביניהם מעט ייטשטשו במהלך הזמן. תהליך זה יתרחש לא באופן מודע ומוצהר; ההנחה הבסיסית צריכה להיות כי השוני הקיים עתה הוא הנתון שעמו אנו חיים, ללא ניסיון לנהל את בן הזוג וללא ניסיון להמתין לו עד שיחדל מ"מעשיו הנלוזים" ויהפוך להיות "כמונו". על ניסיון החינוך הפטרוני בקרב בני זוג כותב הרב שלמה אבינר:

אל תחנך את בן זוגך. את, אל תחנכי את בעלך, ואתה, אל תחנך את אשתך. לא לשם כך התחנתם... אל תפלוש לעולמו של בן זוגך ואל תתחיל להטיף לו מוסר... עובדת היותו בן זוגך אינה מעניקה לך רשות לומר לו כל מה שעולה על דעתך, להוכיח אותו, לחנך אותו, לתת לו על הראש, להרעיף עליו הדרכות: עשה כך ועשה כך¹⁹.

דברי הרב אבינר חשובים במיוחד, שהרי ידוע כי בני זוג בעלי רמה דתית זהה בתכלית הדקדוק עלולים לחיות חיי זוגיות רופפים כש"אש אוכלתם", בעוד בני זוג בעלי שונות דתית עשויים לחיות חיי אהבה, אחווה, שלום ורעות.

מובן ששני בני הזוג אמורים גם להתקדם יחדיו מבחינה דתית ורוחנית במהלך חייהם, ויכולים מדי פעם להעיר זה לזה על נקודות בעייתיות, אך הכול במידה ובדרך הראויות, ולא מתוך עמדה לוחמנית או פטרונית²⁰.

בני זוג בעלי הטרוגניות דתית המתנהלים נכון, עשויים להעניק לילדיהם, דור ההמשך, ספקטרום עשיר ורחב יותר של התייחסויות דתיות לעולם. אם ההורים אינם יוצרים בלבול בלב ילדיהם, ואינם מתבצרים בעמדות כוחניות, אלא פשוט פורשים בפני ילדיהם את דרכי המבט הדתיות השונות (בהתאם לגיל הילדים, בשלותם והעניין שהם מגלים בדבר), הרי שטמונה בהטרוגניות

¹⁸ רעים האהובים – דרשות חתונה, הרב שג"ר והרב יאיר דרייפוס, הוצאת ישיבת שיח-יצחק תשס"ח, עמ' 123.

¹⁹ הרב שלמה אבינר, בת מלך: נשים ביהדות, בית-אל תשס"ה, עמ' 219-220.

²⁰ הטרוגניות בסגנון דתי מזמנת דרכי התקדמות נבדלות והטרוגניות ברמת הדתיות יכולה להכיל תחומי התקדמות נבדלים.

הדתית ברכה גדולה לדור הבא²¹. במקרים כאלו עשויה ההכלה ההדדית של בני הזוג להיות מודל מצוין בעבור ילדיהם, שיִדעו כיצד להכיל את השונה מהם בגן, בכיתה ובכל אשר יפנו²².

ד. נסתר וגלוי בקרב "תורניות מאוד"

דומה כי יש פער בין העמדה המוצהרת של ה"מאוד תורניות" לעמדתן הלא-מוצהרת²³. במוצהר סוברות רבות מהן כי היחסים עם בן הזוג אמורים להיות שוויוניים, ללא היררכיה, תוך ניהול משותף של הבית. אלא שבפועל, כאשר הן נכנסות לעולם השידוכים, הן אינן מצליחות להשתחרר מהדגם ההיררכי השואב אותן אל תוככי "מעגל הקסם" ברצותן כי בן זוגן יהיה "יותר" מהן בכול: יותר גבוה, יותר משכיל, יותר מבוגר – ויותר דתי. לעתים יגמישו הבחורות ה"מאוד תורניות" את עמדתן באשר לגיל, עדה, גובה, השכלה ומראה החיצוני, אך על קריטריון אחד יקשה עליהן לוותר – על עליונות האיש מבחינה דתית או למצער על רמת אינטנסיביות דתית שווה ביניהם.

הרצון שבן הזוג יהיה מבחינה דתית "יותר ממני", או "לפחות כמוני", מקורו בחשיבה תבניתית-היררכית שאף שרבים אינם מצליחים להשתחרר ממנה, רבים דוחים אותה במוצהר. כך קורה שבעוד העמדה המוצהרת דוחה את המודל ההיררכי, העמדה הסמויה דווקא תרה אחריו ומעודדת אותו.

²¹ לטעמי, בכל סגנון דתי או בכל רמת אינטנסיביות דתית טמון סיכון האופייני להם; בכל בחירה נוכח "לפתח חטאת רובץ" הייחודי לה. נישואים הטרוגניים עשויים, בעז"ה, ל"שייף" את הסיכונים הללו. כשמדובר בסגנון דתי, פשוט וגלוי כי לכל סגנון יש נקודות תורפה שהיה כדאי שמישהו מקרוב יוכל לראות ולתת את הדעת עליהן, במידה ובן/בת הזוג מעוניינים לשמוע. אך חשוב לציין כי גם ברמת אינטנסיביות דתית גבוהה מאוד עלולים להיות סיכונים המאפיינים פחות את ה"דתי" (כגון יוהרה, אטימות או הזנחת מוקדים שאינם נושקים ישירות אל הקודש). מובן שגם ה"תורני מאוד" עשוי לצלוח קשיים אלה ולא ליפול ל"בורות" שהם מזמנים; אך עדיין, כפי שתכונות קוטביות בין בני זוג עשויות ל"השתייף" עם השנים ולהתאזן, כך גם עמדות דתיות עשויות לקבל תמונת-מראה מבן/בת הזוג ולהשתכלל או להתמתן במידת הצורך.

²² הגמרא במסכת כתובות (עב, א) מעלה מספר מקרים בהם מתקיים פער ברמת ההקפדה הדתית של בני הזוג. למשל, אשה היוצאת פרועת ראש מהבית ('עוברת על דת יהודית') או להבדיל, אשה המחטיאה את בעלה בנוגע לזמן בו היא אסורה לו ('עוברת על דת משה'), כאשר הוא מקפיד על כך. המשותף לדוגמאות המובאות בגמרא הוא חוסר היכולת של אחד מבני הזוג לתת אמון בשני, בין אם משיקולי צניעות של זו הפורצת את הגבולות ביחס לגברים אחרים ובין אם משיקולים הלכתיים-פורמליים של הפרשת חלה, או איסור נידה. במקרים אלה הבסיס המכונן את הקשר הזוגי נפגם, ומשכך, כל הדיון אודות ההטרוגניות כבר אינו רלוונטי. **סוגיית האמון בין השניים הינה מקדמית לדיון אודות ההטרוגניות**, שהרי גם אם תהיה התאמה מדויקת בנושא הדתי, חוסר האמון לא יאפשר חיים זוגיים בריאים. **זוגיות ללא אמון בסיסי אינה בעצם זוגיות**, אלא רק חיים זה לצד זה. מאמר זה בוחן את היכולת להקים בית בישראל על ידי שני בני זוג נורמטיביים (היינו: כאלה המקיימים יחסי אמון בסיסיים סבירים).

המעניין הוא שלפי הרמב"ם (אישות, כד טז) יוצא שהאיש אינו חייב לגרש את האשה החוטאת ויכול לבחור לחיות בכל זאת עמה (אך כמובן אם הוא רוצה – יכול להוציאה ללא כתובתה). מכאן ניתן אולי להסיק כי הרמב"ם מאפשר באופן עקרוני זוגיות בה אחד מבני הזוג מנהל את חייו הדתיים באופן שונה מן השני.

²³ יש להבחין בין קבוצות שונות בקרב 'התורניות מאוד'. אני מודעת שדבריי אינם קולעים לכל חברות קבוצה זו.

ה. גורמים המעכבים את ה"תורניות מאוד"

המכנה המשותף של מאמר זה ושל דברי הרבנית רחמני שהוזכרו לעיל הוא עידוד ה"תורניות מאוד" להיפתח לשדה ה"דתיים" וה"תורניים". אך מעבר לתפיסה ההיררכית הסמויה, האם יש סיבות נוספות המעכבות את ה"תורניות מאוד" מלהיפתח לשדה ה"דתיים" ו"התורניים"? אציין שניים מן הגורמים המעכבים נשים צעירות אלה (וודאי שיש גורמים משמעותיים נוספים לתופעת הרווקות, אולם איני דנה בתופעת הרווקות בכללה).

1. החשש מבדידות דתית

האם חששה של ה"תורנית מאוד" להינשא לבחור "דתי" נובע מהמחשבה התמימה כי בקשר זוגי שני בני הזוג עומדים תמיד יחדיו כצמד שווים מול הקב"ה? אכן, זהו חשש כבד משקל שאין לבטלו במחי יד, אך האם אין ה"תורנית מאוד" מכירה בכך כי כמו בסוף חיי כל איש ואשה, שבהם כל אחד ניצב לבדו מול בוראו, כך גם במהלך חייה מזומנת היא (ושמא אף נתבעת היא) לדעת לעמוד כיחידה מול הקב"ה? הרב סולובייצ'ק עמד על ממד הבדידות הנוכח בקיום הדתי. הבדידות, לשיטתו, אינה רק אפיון חיצוני של החיים הדתיים, אלא היא אינהרנטית להם: אפשר לציין את אופיה של הדילמה בפסוק בן שתי מלים: אני בודד. אולם אדגיש כי בשעה שאני אומר 'אני בודד' אינני מתכוון לומר שאני חי לבדי. ברוך השם, אני נהנה מאהבתם ומידידותם של רבים... זוהי חוויה מוזרה, ולצערי אף אבסורדית, המולידה כאב צורב ומתיש וכמו כן תחושה ממריצה ומזככת²⁴.

אמנם דומה כי אין כל צורך לתור אחר הבדידות הדתית ולהעלותה על נס. טוב ונעים שחיינו הדתיים יוכלו לבוא לידי ביטוי, מילולי ושאינו מילולי, עם הקרובים לנו, אך יש להכיר בכך כי לא תמיד הדבר אפשרי, מחמת הממד האינטימי ביחסנו עם הקב"ה, שלעתים אינו מאפשר כניסה לתחום מקודש זה למי שאינו חולק במדויק את אותם "קודים". ההכרה בכך שהחיים הדתיים וההתקדמות הדתית עשויים להתקיים לעתים לא רק בזוג אלא אף בבודד/ת, עשויה להקל על ה"תורנית מאוד" בחיפושה אחר בן זוג. אמנם חוויה זו אינה נעימה, אך היא אינהרנטית, כאמור, לעצם הנישואים עצמם, המובנים אצל הגר"ד כ"מרחב שבו שני הזוג יוכלו להתבודד באינטימיות"²⁵.

הטרזוגניות דתית זו עשויה להיות מפתח לעוצמה, ולא רק גורם לתסכולים. באופן זה, האיום מהבדידות מתהפך ומשמש מקפצה לחיים דתיים אותנטיים יותר, המחייבים סלילת דרך עצמאית לעבודת ה', חיים שאינם תרים ללא הרף אחר ההתאמה לבן הזוג. ההכרה באלמנט מסוים של בדידות על רקע דתי בנישואים מרחיבה אף את "סל האפשרויות" של המועמדים הרלבנטיים להקמת בית נאמן בישראל. ושוב יודגש כי אין להסתפק בהכרת השונות ולחיות במסלולים רוחניים מקבילים שאינם נפגשים. יש לחפש אחר המכנה המשותף ובו למקד את הפעולות הדתיות והרוחניות המשותפות.

²⁴ הגר"ד סולובייצ'ק, "איש האמונה הבודד", בתוך: איש האמונה, ירושלים תשנ"ב, עמ' 10.

²⁵ רעים האהובים – דרשות חתונה, הרב שג"ר והרב יאיר דרייפוס, הוצאת ישיבת שיח-יצחק תשס"ח, עמ' 73.

2. היעדר מודעות למודל זוגי הטרוגני

האם חשש ה"תורניות מאוד" להינשא ל"דתי" נובע מהיעדר דגם מוכר של נשים הנוטלות חלק משמעותי ביותר בהובלת התחום הרוחני בביתן? כדאי להתבונן בדוגמת דבורה הנביאה שהיתה, כידוע, שופטת, תלמידת חכמים ומנהיגת הציבור של אותה תקופה²⁶. בפרקי דרבי אליעזר (פרק ט) אנו למדים מדוע נקרא בעלה של דבורה הנביאה לפידות:

בעלה של דבורה עם הארץ היה. אמרה לו אשתו: בוא ואעשה לך פתילות והולך אותם לבית המקדש שבשילה... והוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהיה אורן מרובה, לפיכך נקרא שמו לפידות.

ממדרש זה עולה בבירור כי על אף הפער הדתי העצום בין דבורה לבעלה, המשיכה הנביאה לכהן בתפקידה ולא ויתרה על יכולותיה ועל תרומתה לחברה. נראה כי דבורה לא סברה שהמתכון להקמת בית כשר בישראל נעוץ דווקא ביתרונו הרוחני של בן הזוג על בת הזוג. וכיוון שאחד מהתנאים להשראת נבואה הוא היות הנביא שמח, נראה שדבורה הנביאה היתה שמחה בחייה ולא תפסה את נישואיה כ"פשרה"²⁷. מן הסתם, במקביל ליתרונה הדתי והמנהיגותי, קיבלה, למדה וספגה מבעלה תכונות טובות שלא היו מנת חלקה כשלעצמה²⁸. האם מודל זה יכול להוות מודל לבחורות "תורניות מאוד" של ימינו? מובן שפערים גדולים קשים הם לעיכול, ואף אינם מומלצים. כל מטרתי במאמר זה היא למסמס אך במעט את המודל הרווח כיום בקרב ה"תורניות מאוד", שלעתים מפריזות בדקדקנות שבה הן בוחנות את טיב החיים הרוחניים של בן הזוג הפוטנציאלי.

תהליך מסמוס ההיררכיות בין בני זוג מצריך פעילות חינוכית ארוכת טווח. מומלץ כי המלמדים והמלמדות בישיבות, במדרשות ובמכללות ישוחחו עם תלמידיהם ותלמידותיהם על הנושא, ואף יעודדו אותם להתייחס ברצינות לנישואים מתוך הטרוגניות דתית הכוללים, כאמור, הן הטרוגניות בסגנון הדתי והן הטרוגניות באינטנסיביות הדתית. כשציבור הבחורות "התורניות מאוד" בצינונות הדתית יפתח לסגנונות דתיים השונים משלו ולרמות דתיות שאינן תואמות בדקדקנות את אלו שלו, ולא מתוך רצון לנהל את בן הזוג, אלא מתוך רצון להתנהל יחד עמו באלו החיים – או אז נזכה לבניית בתים רבים ונוספים בישראל. כך עוד יבואו ימים טובים לישראל, שבהם תלמידה ממדרשת "הרובע" תקים בית נאמן בישראל עם בחור משיבת "הר עצינן"; תלמידה ממדרשת "לינדנבאום" תקים בית כשר בישראל עם בחור משיבת "מרכז הרב", ובחורה ממדרשת "ראשית" בישוב מעון תקים בית קדוש בישראל עם בחור שלא למד כלל בישיבת הסדר. או אז, כאשר יעמוד הזוג מול הקב"ה, יאמר הקב"ה: "ניצחני הזוג, ניצחני הזוג", ואולי מלכתחילה מעדיף הקב"ה את המאמץ הזוגי והאיכותי של עבודה דתית מתוך שונות דתית. או אז יאמר הוא לעצמו בסיפוק: "הנה, כִּןן זוג זה לאמיתה של תורה".

²⁶ שופטים פרק ד.

²⁷ ייתכן ובתחילה דבורה אכן לא היתה מרוצה מחייה עם בעלה, וזה אפילו אולי טבעי, אך גם טבעי שבמצב זה היא לא תקבל נבואה. כיוון שלא להיות מסופקת מבן/בת הזוג הוא רכיב קריטי בחיי האדם, ולכן לפי הדעה הסוברת שהשמחה היא תנאי הכרחי לנבואה, יוצא שאכן בתחילה הנבואה לא שרתה עליה. ייתכן ודבורה עברה תהליך, וכשהיא 'השלימה' עם היות בן זוגה שונה ממנה, יכולה היא היתה לשמוח בחייה ולקבל את הנבואה.

²⁸ אני מודה לרבנית טל רחמני שבשיחתי עמה הפנתה את תשומת לבי לדוגמה זו.